

AZ OLTATLAN MÉSSZEL ELPUSZTÍTOTT SÁRKÁNY

EGY ALSÓRÁKOSI MONDA NÉPI HAGYOMÁNYKÖRE

A Szent György-monda elő- és utóélete egyaránt arról tanúskodik, hogy a szövegfolklor és egyben a kultúrtörténet egyik legnépszerűbb narratív-típusáról van szó. Az ókori Kelet mitológiája, a görög-római mítoszok (HARTLAND, 1896), és az egyéb nemzetközi analógiák (RÓHEIM, 1911; HELLER, 1916; SOLYMOSSY, 1931)¹ azt bizonyítják, hogy a jól ismert motívumsor nem véletlenül került be a kora keresztény szentek egyikének legendáriumába, majd klasszicizálódott meglepően gyorsan a legmegfelelőbb formát és keretetelve meg benne. A közel ezredévnyi fénykor után bekövetkező lassú visszaszorulás sem a történet népszerűtlenné válásának volt a jele, mindössze követve a kordivatot és a folklor önmozgásait, súlypontja más műfajokra tevődött át.

Ilyen műfaj volt mindenekelőtt a népmese. Mint önálló típust, a nemzetközi mesekatalógus (AaTh, majd újabban ATU) a 300-as szám alatt, *The Dragon-Slayer* (Sárkányölő vitéz) címen határozta meg. Utóbb ezt a típusszámot vették át a magyar népmesekatalógusok is.²

A történet mondai redakciói lényegesen ritkábbak, Szent György országos kultusza ugyanis sokáig gátat szabott az egyes helyi hősökre adaptált/aktualizált régi-új történet földrajzilag széles körű elterjedésének (MAGYAR, 1998). Ugyanakkor mint helyi mondák, markánsan megformálódhattak, és szűkebb régiójukban a mintaként használt legendával párhuzamosan, s olykor annál intenzívebben is hatottak. Az első magyar mondagyűjteményt közreadó Mednyánszky Alajos a Szent György-legenda helyi mondává alakulását az ország keleti területeire helyezte (MEDNYÁNSZKY, 1829, 457–460., 1834, II. 32–34.). Véleményünk szerint is nagy valószínűséggel a bánsági részekben figyelhető meg legkorábban ez a folyamat, talán éppen a Tisza és Maros által bezárt háromszögben, ahol valaha a csanádi püspöki székhely és az oroszlámosi monostor állt. Gellért püspök nagyobbik legendája a 13. század elején már a Csanád-monda klasszikus, kiforrott változatát közli,

¹ E narratív-típus egész Euráziában ismert. Asszír, babiloni, hindu, iráni mítoszok szólnak a sárkányharcról, melyben a viharisten küzd a felhődémonnal az esőért. Az ukrán sárkányölő mítoszokról lásd: IVANOV, 1984, 110–111., 120–121. Ugyanő tesz említést a Szent György-legendát feldolgozó bolgár epikus énekekről is (IVANOV, 1984, 116.). A bolgár hagyományok összefoglalása: DUKOVA, 1970. Része az angol (például: *The Dragon of Shervage Wood*) és az ír néphagyománynak is. Az ír mesekatalógus egyenesen 652 mesei változatát jelzi (Ó SUILLEABHÁIN – CHRISTIANSEN, 1963).

² BERZE NAGY, 1957, 193–208. (33 változatát közli); DÖMÖTÖR, 1988, 43–47. (71 változatát jelzi).

ami azt jelzi, hogy annak megformálódása bizonyára már évtizedekkel korábban befejeződött (ÉRSZEGI, 2001, 75–76.).

A Csanád-monda több motívuma is arról árulkodik, hogy az a Szent György-hagyománykör termékeny közegében fogant. Mint a Gellért-legendából kiderül (MAGYAR, 2009b, 2010), Csanádnak álmában maga György jelenik meg, éspedig oroszlán képében (mely állat a Sárkányölő vitéz típusú mesékben a hősnek vagy kísérője, vagy a sárkányt helyettesítő ellenfele). A Gellért-legendában előforduló kivágott nyelv motívuma – amely a népmeséknek szintén része – azon epikai építőkövek egyikeként bukkan fel, melyek e monda kialakulása idején az indoeurópai kultúrkörben általános ismertségnek örvendtek. Ilyen a görög Peleusz-monda, amelyben a mondahős vadak kivágott nyelvvel bizonyítja igazát. Hasonló történetet mesél el az ógörög Alkathaos-monda is. Mint narratív motívum szerepel Trisztán és Izolda történetében, Firdauszi pedig a Gusztapsz perzsa királyfiról szóló eposzában dolgozta fel.

A Szent György-legenda egyéb – későbbi – mondai redakciói Kárpát-medence-szerte elterjedtek.³ A sárkányölő mondák egy jellegzetes változata (a sárkány legyőzése csellel) azonban e történeteknek csak kisebbik részében szerepel. A teljesség igénye nélkül említve, helyi sárkányölő hősről maradt fenn monda a mecseki Büdös-kút, a Balaton-felvidéki Raposkai-hegy kapcsán, Timaffy László pedig a Szigetközből jelzi előfordulását.⁴ A délvidéki Isterbácon a falu határában található Sárkányos, Sárkánytanya határrészhez kötik a sárkányölő vitéz történetét.⁵ A Jászságban az ottani Szent György-kultusszal összefüggésben szintén ismeretes mint helyi monda, mi több: a környéken talált őslénycsontokat még a jászapáti templom bejáratához is kitették – mint „sárkánycsontokat” (TASNÁDI KUBACSKA, 1939). A nógrádi Kékkő várának mondája a középkorban a várat birtokló Balassák nemzetséggelvényében ágaskodó harcias sárkány címerbe kerülését magyarázza meg (SZOMBATHY, 1979, 96–99.). A magyar hiedelemvilágba szervesen beépült vízivó sárkány, illetve legyőzésének két mondáját a múlt század közepén Tompa Mihály is feldolgozta *Lófő* és *Sárkánytörés* című népregéiben.⁶

A dél-erdélyi román néphagyomány mitikus hőse Jorgován, aki maga is híres sárkányölő volt a mondák szerint (TÉGLÁS, 1897, 202–204.), s egyes változatokban az őáltala legyőzött szörnyeteg teteméből rajzanak elő a mérges kolumbácsi legyek. A Bihar-hegységben található Sárkány-barlang névmagyarázó mondája a Tógyer néven ugyancsak román népi hőssé vált Szent Theodor egy hősi cselekedetéhez köthető (K. NAGY, 1885, II. 267–268.).

³ A még említendő mondaváltozatok mellett itt szükséges utalni a Nagykunság, Bihar, Bács-Bodrog és Kalotaszeg területén feljegyzett redakciókra is (DÖMÖTÖR, 1988, 43–44.).

⁴ MTA Néprajzi Kutatóintézete Monda Archívuma 8564; BALOGH – ÖRDÖG szerk., 1982, 181.; TIMAFFY, 1993.

⁵ Bosnyák Sándor szíves közlése.

⁶ IPOLYI, 1854, 226.; TOMPA, 1870, 549–550., 560–561. Recens mondaváltozatok: MAGYAR, 2001, 546–547.

Orbán Balázs a Székelyföldről szóló híres művében mondai változatok egész sorát közli. Az egyik monda szerint a háromszéki Ika várában egy óriási kígyó lakott, olyan nagy, hogy a farkával körülölelte a tornyot, míg fejével hol a patakba nyúlt le inni, hol pedig azért, hogy az arra járókat felkapja, és felfalja – e kígyót hosszas tusa után végül is egy idegen vitéz ölte meg (ORBÁN, 1869, III. 95.). Hasonló hagyományok éltek a brassói Cenk-hegy egyik barlangjáról, melynek sárkányától a város első bírása mentette meg városát (ORBÁN, 1873, VI. 353.). A helyi hiedelmek és egy jeles történelmi család, a bűni Bethlenek eredetmondája olvadt össze a Székelyföld nyugati szélén fekvő Magyarzárakod egyik forrásához (*Sárkány csorgója*) fűzött történetben (ORBÁN, 1868, I. 156.).

A mondának a Bethlenekkel kapcsolatban számos helyi redakciója alakult ki az erdélyi szájhagyományban,⁷ melyek egyikét már Kőváry László is részletesen ismertette 1857-ben megjelent gyűjteményében: elbeszélésében a család egyik őse egy almával csalogatta elő rejtkehelyéről a kígyót (KŐVÁRY, 1857, 153–154., lásd még az alábbiakban). E narratívumok szinte minden esetben a család várain, kastélyain látható kígyós Bethlen-címerek hatására, illetve azok magyarázatául születtek, amit nyilvánvalóan maguk a Bethlenek is elősegítettek. A Nagy-Küküllő mentén a nagybűni és a keresdi (MAGYAR, 2011a, I. 311., 360.), a Kis-Küküllő mentén a bethlenszentmihályi (MAGYAR, 2005a, 123.), valamint a bonyhai Bethlen-kastély (MAGYAR, 2005a, 124.) címeréről szintén „azt tartja a monda”, hogy a gróf a falu határában/a kastély erkélyéről lelőtt egy hatalmas kígyót, s utóbb az így került a kastély homlokzatán is látható címerbe. A Nagy-Szamos mentén, a bethleni szóhagyományban a monda két invariáns változata maradt fenn (MAGYAR, 2011a, II. 271–272.).⁸

A partiumi sárkányölő-történeteket már zömmel a Báthoriakhoz köti a néphagyomány, néhány szatmári változatban mindazonáltal Bethlen Gábor, illetve egy Károlyi gróf a sárkány legyőzője. A Báthoriak mondabeli őse, a hagyomány szerint a még István király idejében élt Vid az Ecsedi-láp sárkányának megölésével alapozta meg maga és családja jövőjét. A monda kialakulására elsősorban a nyírségi Szent György-legendák hatottak, további formálódásában pedig meghatározó szerepe volt a sárkányfogás Báthori-címernek. E mondaváltozat utóbb a hajdúk hagyományaiba is átkerült (DANKÓ, 1973, 327.).⁹ A Báthoriak eredetmondájának egy másik ága a nemzetség szilágysomlyói ágának birtokaira vezet. A mondában említett Bátor nevű hős valószínűleg szintén kitalált személy, de teljességgel az sem zárható ki, hogy a család történelmi ősei között tisztelt Bátor Oposnak vagy a Báthori nevet elnyert Andrásnak az emlékét őrzi. Bár a monda feltehetően a Nyírségből került át, a Szilágyságban is korán meggyökerezhetett, hiszen a környékbeli nép a szilágysomlyói váron ugyancsak láthatta a sárkányos

⁷ E nagy múltú család történetének áttekintése: LUKINICH, 1927.

⁸ Balla Tamás és Orbán Dániel gyűjtései.

⁹ A monda hajdúböszörményi és hajdúvidi előfordulásairól számol be a szerző.

Báthori-címert, a várossal átellenben, a Púpos-hegy északi lejtőjén pedig egy kiálló szikla alatti pince alakú lyukat már emberemlékezet óta Sárkánylyuknak neveznek (PETRI, 1901, II. 233–234.). Petri Mór Szilágy vármegyét bemutató monográfiájának negyedik kötetében – ugyancsak szilágyosmlyói hagyomány alapján – e monda egy másik változatát közli: e szerint egy a somlyói várban raboskodó halálra ítélt fogoly egy jól irányzott ágyúlövessel pusztította el a Sárkánylyukban tanyázó fenevadat, és ezért megkegyelmezték neki (PETRI, 1902, IV. 578.).¹⁰

A hagyománykör utolsó, jeles történeti szereplője az 1608–1613 között uralkodó Báthori Gábor erdélyi fejedelem, akinek változatos északkelet-magyarországi mondakörében már csak az egyik – noha hangsúlyos – elem a sárkányölés hőstette. E nyírségi mondák a téma eredeti szakrális jellegének végleges eltűnését mutatják (ERDÉSZ, 1965, 4.).

A mindinkább profanizálódott lokális redakciók sorában említendő, hogy a néprajzi gyűjtésekben Alsórákos legközelebbi földrajzi környezetéből is ismert néhány vonatkozó hagyomány. A Kis-Homoród menti Lövétén garázdálkodó sárkánykígyót a szomszédos Keményfalván birtokos Lakatosok egyike, a tatárjárás mondakörében is emlegetett helyi hős „olvasta ki” a rejtékhelyéről, és küldte el (MAGYAR, 2011b, 130.). A már Pesty Frigyes 1864-es kéziratos helynévtárában is szereplő homoródalmási mondának pedig ugyancsak egy helybeli szereplő a hőse: „Erdélyi Fejedelem táborából haza jövén egy Almási katona egy nagy kígyót, mely a csordákba sok kárt tett vala, emberek is futással menekülhettek attól, nappal lóháton ingerelve a kígyót, s magát általa kergettette, s miután a kígyó el fáradott azon éjen a katona sok száraz fát, szalmát hordott a kígyó készítette, és lakta lik szádához, ezt meggyujtva a kígyót meg sütötte” (MAGYAR, 2011b, 130.).

A Brassótól északnyugatra hatvan kilométerre, a Rika-hegység déli lábánál, az Olt jobb partján fekvő Alsórákoson (volt Nagy-Küküllő vármegye, jelenleg Brassó megye) a sárkányölő típusú mondák egyik legkülönlegesebb változatai maradtak fenn (*l. kép*). Mielőtt azonban az oltatlan mésszel elpusztított sárkány mondatípusának helyi variánsait és magyar redakcióit számba vennénk, néhány nemzetközi előfordulására is felhívjuk a figyelmet.

E külhoni példák sorában az egyik legismertebb és legnevezetesebb Krakkó alapítási mondája. E délkelet-lengyelországi hagyomány, mely a Wawel-hegy egyik üregében, a Sárkány-barlangban tanyázó fenevad Krak fejedelem általi cseles elpusztítását beszéli el, először a magyarországi Csanád-monda megfogalmazásával egy időben, a 12. század elején tűnik fel a *Chronica Polonorum* lapjain, s a középkor folyamán a történetíró Jan Długosz és Marcin Bielski is említi egy-egy művében. A krakkói Sárkány-barlang (Smocza Jama) helynév először 1551-ben az említett Bielski *Kronika wszytkiego świata* című munkájában szerepel. A felsorolt források a történet elbeszélésekor egységesen mint Krakkóban és környékén honos

¹⁰ Egyéb szilágyási sárkányölő típusú mondák: MAGYAR, 2007a, 268–269.

1. kép Alsórákos látképe az Ürmösi Tepővel. (Magyar Zoltán felvétele, 2009)

szájhagyományra utalnak rá, s a mondát a 19–20. századi folklórgyűjtések is megörökítették (MATUSIAK, 1898, 290.; SIEMIŃSKI, 1975, 58.; IVANOV, 1984, 125–127.; SNOPEK, 1988, 18.).

E lengyel monda ismerete a magyar kultúrtörténetben a 17. század elejétől adatolható, minthogy Szepsi Csombor Márton 1620-ban, Kassán megjelent *Europica Varietas* című útleírásában, a *Silesia* című fejezetben maga is lejegyezte azt:

CRACKO. Lengyel Országnak szép kies helyen valo Metropollya, Kiraly lako helye, mellette az nagy Viszla vize mely az derek varost az Sido és Casimir neuő varostol egy fa hiddal külömbözteti és valaztya el. Erös kö kerítése gyakor bastyackal vagyon de czak szinten egy szer, arokia semminek nem io, az házak szép iratosok ne[ne]ne. Névezetet vőt egy Crakus nevő Nemes embertől. Mert régen az hol mostan az var vagyon czak egy pusztá hegy volt, az varos helyen penigh egy roszt falu, abban az hegyben nagy üresség vagyon, ugy hogy együt ha be megyen ember más oldalan viszontag ki mehet, ez rut szörnyü lyukban lakot egy nagy Sarkany (kinek formaiára az várban mostis egy rész czatorna vagyon epitetue) mindennap az közel valo tartománybelieknek eledelet kellet szerezni az Sarkannak, és midön nagy sok barmokat im[m]ar meg eméztette volna, á közel léuő falukból embereket kezdet volt ragadozni, azonközben egy Crakus nevő nemes ember az ő jobbagýnak allapattyat meg keserüluén, modot keresse benne, miképen az sarkant el veszthetne. Az Daniel Prophetanak azért cselekedeti szerint, ki öis Dan[ielis] 4 el veszttette vala a Babilloniai Istent az nagy Sarkant, vön

az Crakus Saletromot, fenyő viaszt, kénkövet, és egyéb affele geriedező természetű szerszámokat, öszve csinála, az börit egészen egy luhnak le vonata, abban töltötte az tüzes szerszámokat el vetette az sarkany lyuknak eleibe, amaz rágatta az juhot és egyszers-mind el nyelte, kezdet az gyomrába az oltatlan mész kénkö és saletromos szerszám geriedezeni, ki futot á Sarkany és midön az Viszla vizében szomjuságot akarna oltani, annak inkább be[ne]ne meg gerit, és nagy hirtelenséggel az tűz miatt gyomra két féle szakadot és meg holt. Vgy kezdettek volt osztan egy Castelyt epiteni á hegyen ahol most az var vagyon és neveztek ez ember nevéül Crackonak. (SZEPSI CSOMBOR, 1620, 392–394.)

Miskolczi Gáspár 1691-ben elkészült, de nyomtatásban először csak 1702-ben napvilágot látott művében, az első magyar nyelvű állattani könyvben (STIRLING, 1983, 495., 499.) közölt krakkói vonatkozású mondaváltozatban nem juhbőr, valamint salétrom, fenyőviasz és kénkö, hanem borjúbőrbe töltött szurok, kénkö és puskaapor szerepel:

A' Lengyel-országi Királyok Históriáiban olvassuk, hogy midön Krakkó nevű Király, Krakkó városát a' maga nevére építtetné; annak várát maga számára egy kősziklán kezdvén építtetni: a' mellynek hasadékában lakott egy igen nagy Sárkány, melly az éhségtől kényszerítettvén, az ő barlangjából ki-járt, és sok embereket megölt: ennek azért barlangja eleibe, minden napra három öreg barmokat rendeltenek. A' Király szánakozásra indulván maga népéhez hozatott elő egy borjú bőrt, és azt szurokkal, kénkövel és puska porral megtöltvén, 's titkon tüzet-is tevén belé, ezt vitték a' barlang eleibe, a' kire az ő idejében a' Sárkány ki-jövé, hirtelen csak bé kapta mint borjút, a' mellyben a' tűz meg-gerjedvén, hogy a' Sárkány meg ölthatná, vizet ivott reá, a' melly annál annál inkább meg-gyúladván, a' Sárkány meg-hasadott és meg-hólt. (MISKOLCZI, 1769, 631–632.)

A délkelet-lengyelországihoz hasonlóan intenzív magyar–morva kulturális és gazdasági kapcsolatok miatt nagy valószínűséggel hatott a tárgyalt mondatípus honi ismeretére és elterjedésére a brünni mondahagyomány is, amely e morva városban már a 15. századtól egységes és máig változatlan szüzsével ismert: a város határában élt és a lakosságot rettegettségben tartó sárkányt egy vándor mészároslegény pusztította el egy ökör bendőjébe varrt oltatlan mésszel (PESTY, 1888, 15.; ŠRÁMKOVÁ – ŠIROVÁTKA, 1982, 160.; BRÜNNI MAGYAR FUTÁR, 2005, 1, 19.). A rettegett fenevad (valójában egy preparált krokodil) a nagyszámú középkori analógia alapján korántsem társtalan relikviaként ma is a brünni városháza óratornya alatti átjáróban van kifüggesztve, amit a régi idők tanújaként már a 15–16. századtól dokumentálhatóan a városházán őriztek.¹¹

¹¹ A forrás internetes lelőhelye: <http://wangfolyo.blogspot.com/2009/11/sarkanyjaras.html>.

E mondatípusnak egy további, nyugat-európai előfordulása is ismert. Az Ibériai-félszigeten, a spanyol néphagyománynak markáns része a „malénai gyík” (lagasto de la Malena) mondája. Az andalúziai történet szerint e fenevad az ottani Jaén városának Malena (vagy Magdaléna) nevű negyedében egy kútban lakott, és a víz megvonásával büntette a helyieket, ha nem vittek neki elég élelmet. Akárcsak Brünnben, a monda szerint itt is egy vándorlegény végzett vele oltatlan meszes csalétekkel. A mondahagyomány fennmaradására az andalúziai városban is jótékony hatást gyakorolt az, hogy a szörnyeteg kitömött bőrét sokáig a helyi San Ildefonso-templomban őrizték, bár ma már csak a Malena kútja mellett kifaragott képmása emlékeztet rá és mondájára. A nagy földrajzi távolság ellenére feltételezhető némi genetikai kapcsolat a brünni és jaéni hagyományok között, hiszen a már említett párhuzamokon kívül a monda egyik ritka, sajátos változatát is mesélték mindkét településen: a vándorlegény nem oltatlan mésszel, hanem tetőtől talpig tükörbe öltözve téveszti meg és győzi le a szörnyeteget.¹²

A jelzett nemzetközi példák ellenére az oltatlan mésszel elpusztított sárkánykigyó története nem található Stith Thompson egyébként rendkívül alapos motívum-indexében.¹³ Az első magyar mondakatalógus-vázlatban mindazonáltal már szerepel, igaz, Szendrey Zsigmond mindössze két előfordulását (Brassó és Szilágysomlyó) jelzi az 1922-ig rendelkezésére álló etnográfiai irodalom ismeretében.¹⁴ A 20–21. századi folklórgyűjtések azonban e monda viszonylag széles körű ismeretét tárták fel, s noha mint narratív típus továbbra is ritka és sok tekintetben archaikus jellegű folklóralkotásként hat, már csak földrajzi elterjedtsége miatt is a magyar mondahagyomány nemzetközi viszonylatban is párját ritkító gazdagságát mutatja.

Jelenlegi ismereteink szerint a magyar folklórban a tárgyalt mondatípus 22 szövegváltozata került elő, mely mondaszövegek 12 egymástól független helyi hagyománykört fednek: azaz e történet a Kárpát-medencében tucatnyi helyen helyi mondaként, lokális hagyományként szerepel – többnyire történeti mondai, esetenként hiedelemmondai árnyalatú megfogalmazásban. Kronológiailag az első magyarországi híradások viszonylag késeinek mondhatók, hiszen csak a 19. század közepétől adatolhatók.

A legkorábbi a Kőváry László által 1852-ben leírt brassói monda (KÖVÁRY, 1852, 147.), amely nagy valószínűséggel azonos azzal, amelyre Pesty Frigyes Brassó vidéki hagyományként utal (PESTY, 1888, 15.). Még szintén 19. századi rétegzettségűek, ám nyilvánvalóan sokkal régebbiek azok a szilágysági mondák, melyek a Báthoriak ottani – szilágysomlyói – birtokközpontjával összefüggésben, alapítási mondaként, illetve címermondaként honosodtak

¹² A forrás internetes lelőhelye: <http://wangfolyo.blogspot.com/2009/11/sarkanyjaras.html>.

¹³ THOMPSON, 1955–1958, I–VI. Thompson művében mind a „dragon”, mind pedig a „lime” címszó alatt más narratív típusok szerepelnek.

¹⁴ SZENDREY, 1922, 60. Mint mondatípusnak Szendrey a *Mésszel elpusztított sárkány* típuscímet adta.

meg.¹⁵ A többi jelenleg ismert adat már a 20. század második felében, illetve a 21. század elején került felszínre, részint a magyar mondaanyag tudományos rendszerezésének előfeltételét jelentő intenzív folklórgyűjtések és archívum-építés eredményeképpen (MAGYAR, 2005b; 2007b).

Noha a magyar előfordulások sorában kimutatható néprajzi recepciója csak a leginkább történeti jellegű szilágysomlyói és alsórákosi mondáknak van (a Báthoriakhoz és a Bethlenekhez fűződő hagyományként), e narratív-típus földrajzi eloszlása a magyar nyelvterület egészére kivetítve viszonylag egyenletes képet mutat. Bár az kétségtelen, hogy már csak a jelzett erdélyi fejedelmi családok eredetmondáinak örökségeként is az előfordulások között az erdélyi és partiumi gyűjtőpontok vannak többségben: a délkelet-erdélyi Brassó, Halmágy,¹⁶ Alsórákos¹⁷ és Krizba,¹⁸ valamint a partiumi részen Szilágysomlyó,¹⁹ továbbá a szatmári Kaplony²⁰ és Kocsord.²¹ E mondát feljegyezték a Kiskunságban (Kiskunhalason),²² továbbá a szintén az alföldi nagyrégióba tartozó zempléni Felső-Bodroghközben (Bodrogszentmárián) is (MAGYAR, 2009, 142–143.). A felföldi részekről a tárgyalt mondatípus két, esztétikailag figyelmet érdemlő szövegváltozata került elő: a borsodi Bükkaranyosról,²³ továbbá a magyar–szlovák nyelvhatáron fekvő gömöri Sajóházáról (MAGYAR – VARGA, 2006, 140–141.; MAGYAR, 2011c, 210.). A három dunántúli szövegváltozat egyaránt Göcsejből származik, sőt bár három különböző – ám egymáshoz közel fekvő – településről (Pálfiszeg,²⁴ Nagylengyel,²⁵ Babosdöbréte²⁶) lettek feljegyezve, ugyanazon helyi hagyományra utalnak, amely a nagylengyeli templom alapítási mondájaként ismert a környéken.

Az alsórákosi monda Imreh Barna, volt ottani református lelkész (2. kép) *Alsórákos története* című művében szerepel első ízben, s minthogy e máig

¹⁵ KUSSAJOS, 1886, 3–4.; PETRI, 1901, II. 233–234. E monda feldolgozásai, illetve későbbi említései: MIKSZÁTH, 1890, 60.; AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA IRÁSBAN ÉS KÉPBN, 1901, XX. 126.; HARY, 1928, 30.; VERESS, 1935, 60.; SZILÁGYSÁGI MAGYAROK, 1999, 590–591.; MAGYAR, 2007a, 266–267.

¹⁶ A Román Akadémia kolozsvári Folklor Archívuma (AFAR) Mg. 1919 II. d. – Faragó József gyűjtése, 1968. Lásd még: Magyar Zoltán Archívum – a továbbiakban: MZA – 10510.

¹⁷ KÖVÁRY, 1852, 147.; PESTY, 1888, 15. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma – a továbbiakban: EA – 16383/43. – Imreh Barna gyűjtése, 1968. E folklórszöveget közli: MAGYAR, 2006, 124., 2011a, I. 276. További alsórákosi szövegváltozatok: MAGYAR, 2011a, I. 276.; MZA 93399. (Magyar Zoltán kéziratos gyűjtése, 2011).

¹⁸ Seres András lappangó kéziratos gyűjtése, 1970-es évek.

¹⁹ A monda előfordulásainak felsorolásához lásd a 15. számú jegyzetet.

²⁰ Babeş–Bolyai Egyetem Magyar Intézetének Kézirattára D–215/28., 84. – Pete-Komáromy Sára gyűjtései, 2006.; www.kaplony.ro/node.hu. Lásd még: MZA 93401–93404.

²¹ ERDÉSZ, 1995, 24. Ferenczi Imre gyűjtése, é. n.

²² EA 12969/109. – Nagy Czirok László gyűjtése, 1961. Lásd még: MZA 6548.

²³ EA 2374/35. – Szoboszlai Istvánné gyűjtése, 1951. Lásd még: MZA 10138. Hivatkozik rá a magyar kígyókultuszról írt monográfiában Erdész Sándor is (ERDÉSZ, 1984, 112.).

²⁴ EA 6305/25. – Szentmihályi Imre gyűjtése, 1958. Lásd még: MZA 59226.

²⁵ Bosnyák Sándor gyűjtése, 1989. A szöveget közli: MAGYAR, 2006, 120.

²⁶ EA 2699/13. – Szentmihályi Imre gyűjtése, 1951. Lásd még: MZA 58603.

2. kép Az alsórákosi református templom. (Magyar Zoltán felvétele, 2009)

kéziratos monográfia 1968-ban készült el, a folklórszöveg feljegyzése értelemszerűen az ezt megelőző évekre-évtizedre tehető – adatközlője egy 1885-ben született helybeli asszony volt.²⁷ E mondaváltozat, amely az évtizedekkel későbbi helyi gyűjtések fényében meglehetősen egységes, állandósult szüzsét képvisel, a típus majd minden meghatározó motívumát tartalmazza:

A Bethlen grófok őse kocsis volt. A vár a Teleki grófoké volt. A vár vizében élt egy sárkánykígyó, mely minden nap megevett egy juhot. Az udvari kocsis fogadkozott urának, hogy ő megöli a sárkánykígyót. Teleki azt felelte, hogy: 'Ha elpusztítod, fele grófságom a tied!' A kocsis megnyúzott egy juhot, bőrét kitöltötte oltatlan mésszel, s visszavarrta juhformára. A sárkánykígyó elnyelte, de a felforrott mész széjjelpattantotta. A kocsis grófságot s kígyós címet kapott.²⁸

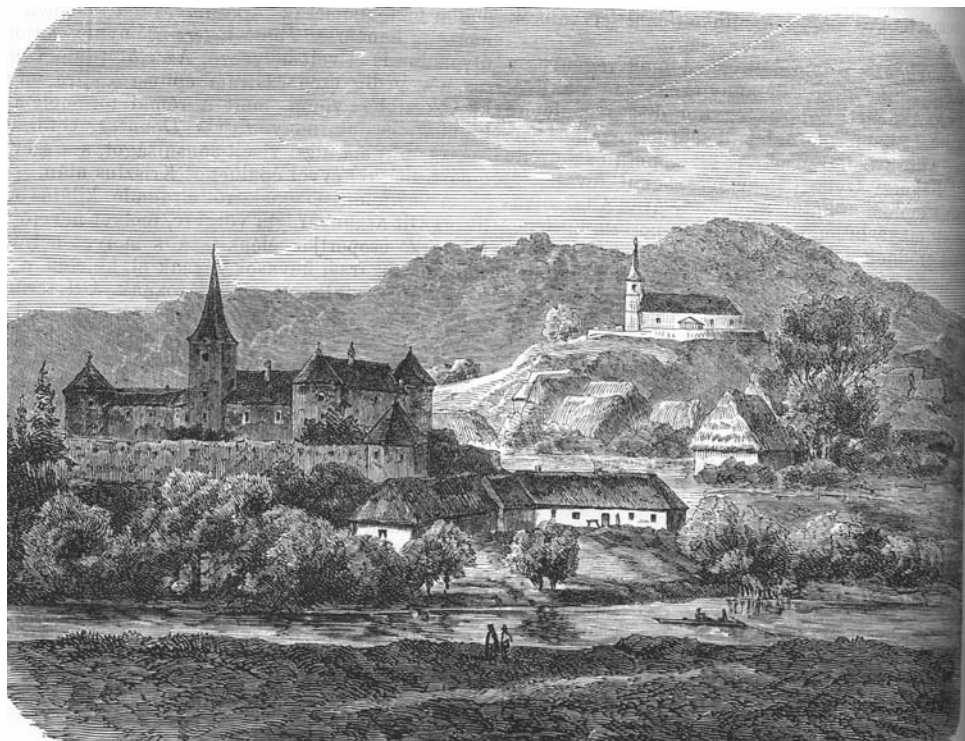
Az elbeszélés hitelét e történetben és a többi változatban is az abban szereplő valóságos történelmi családnevek megnevezése, a természetfeletti lény

²⁷ Tercilla Istvánné Dimény Mária (sz. 1885) nevű idős asszony.

²⁸ EA 16383/43. – Imreh Barna gyűjtése. Nyomtatott formában: MAGYAR, 2006, 124., 2011a, I. 276.

életterének megjelölése és más momentumok is növelik, ezekkel „bizonyítják” a folklóralkotás(ok)ban elmondottak megtörténtét, valóságtartalmát.

A település közepén, egy kis magaslaton áll a késő reneszánsz stílusban, szabálytalan négyzet alakban emelt, kerek sarokbástyákkal ellátott ódon várkastély (3. kép), amely Orbán Balázs idejében és Orbán véleménye szerint

3. kép Az alsórákosi várkastély a 19. században. (Orbán, I. 1868, 200.)

egyike volt „honunk legszebb, légérdekesebb, s legépebb őskastélyainak” (ORBÁN, 1868, I. 201.). Építtetője a 17. század elején (1624-ben készült el) teremi Sükösd György, Bethlen Gábor fejedelem „mezei hadainak” kapitánya volt. 1660-tól Mindszenti Budai Péter és felesége, Vass Zsuzsánna birtokolták halálukig, 1687-ig, illetve 1693-ig. Gyermekük nem lévén, örökbe fogadták keresztfiukat, Bethlen János kancellár és fricsi Fekete Klára fiát, Bethlen Sámuel, aki feleségével, Nagy Borbálával 1693-ban vette birtokba a falut és a várkastélyt. Majd egy bank, végül Teleki Sámuel volt a birtokos, utóbbi 1903-ban adta el a kastélyt és a hozzá tartozó uradalmat Alsórákos községnek (ORBÁN, 1868, I. 201–202.; KÖVÁRY, 1892, 237–238.; IMREH, 1968, 2–19., 56–57.; KISS, 1987, 82–84.; UDVARHELYI, 2009, 48.).

A Bethlenek kígyós címerének magyarázataként szolgáló alsórákosi mondában tehát valóságos a Bethlen és a Teleki családnév és azok ottani

jelenléte. Előbbinek tagjai közel két évszázadig birtokolták a falut és a várkastélyt, s bár a jószágra már a „vékony lelkiösmeretű” Teleki Mihály is szemet vetett, és abból Budai Pétert ki akarta forgatni (ORBÁN, 1868, I. 201–202.), az csak a 19. században került Teleki Sámuel (tehát a Teleki család) tulajdonába (IMREH, 1968, 18–19., 58.). Valóságos a sárkánykígyó „lakóhelyének” megnevezése is, hiszen tudjuk, hogy a várkastély kettős falgyűrűje között egy mély és kb. 20–22 méter széles vizesárok húzódott (IMREH, 1968, 57.; VINCZE, 1994, 94.). Figyelemre méltó a mondai hős foglalkozásának megnevezése, azaz hogy kocsis volt. A történészek a Bethlenek között nem említenek kocsis, viszont Budai Péter apja az volt: Gyulafehérváron egy lóval hordta a vizet az Ompolyból a városba, ahol azt pénzért árusította. A szegény ember fiából főemberré lett Budairól jegyezte meg egyszer a rá haragvó II. Rákóczi György: „kocsis fia, eb” (IMREH, 1968, 112., 113.). A történetben szereplő grófi cím adományozása is történelmi tény: 1696-ban kapta meg a Bethlen család egyik jeles tagja, a kancellár és memoáriró Bethlen Miklós (ÉLESZTÖS, 1994, 758.) (4. kép).

4. kép Az alsórákosi várkastély. (Magyar Zoltán felvétele, 2009)

Ha a hagyományanyag egészét tesszük vizsgálat tárgyává, e narratív típus jellemző jegyei még plasztikusabban rajzolódnak ki, ugyanakkor számos lokális variáns, helyi specifikum is egy ilyen összehasonlító folklorisztikai

áttekintés által válik szemléletessé. Mint azt a tanulmány végén közölt táblázat is mutatja, a ma ismert 22 mondaváltozat szövegközpontú elemzését hét fő epikai csomópont, illetve meghatározó motívum alapján végeztük el, s a továbbiakban ezek tanulságait, megfigyeléseit ismertetjük.

A hagyománykör egészen belül is elsődleges jelentőséggel bír a monda szereplőinek a kiléte. Mint azt már korábban is jeleztük, e mondatípus magyar redakcióinak legkorábbi rétegét a sárkányölő hős személyében nemesi (fejedelmi) őst szerepeltető folklórszövegek alkotják. Ilyen mindenekelőtt a két 19. századi szilágysomlyói mondaszöveg, melyekben a Báthoriak őseként egy Bátor nevű helybeli legényről tétetik említés, továbbá az alsórákosi hagyományok többsége, melyek az ott birtokos Bethlen családhoz kötődnek. A közölt, Imreh Barna-féle szövegváltozatban a Bethlen-ős a Telekiek szolgálatában álló kocsisként szerepel, a recens gyűjtésekben pedig Betlehem Samut, illetve egy közelebről meg nem nevezett Bethlen gróftól említenek. Konkrét név ezenkívül csupán a Nagy Czirok László gyűjtötte kiskunhalasi folklórszövegben tűnik fel (egy Keresztúri nevű ember). A mondaszövegek egy jól körülhatárolható csoportjában (Kaplony 1–2., 4.; Bodrogszentmária, Sajóháza) pásztorokról (öreg juhászról, öreg magyar juhászról, pásztorlegényről) esik szó, köztük ama memorát jellegű sajóházi elbeszélésben is, melyben az egész életét pásztorként leélő és tudós pásztor hírében álló mesemondó, Darmo István a juhnyájban kárt okozó „nagy kígyó” elpusztítását tulajdon apjával és nagybátyjával hozta összefüggésbe. Darmo István egyik klasszikus szépségű, fabuláttá érett történetére (MAGYAR – VARGA, 2006, 139–140.; MAGYAR, 2011c, 209–210.) emlékeztet a bükkaranyosi monda, melyben egy halálra ítélt katona pusztítja el a község temploma alá befészkelte sárkányt a jól ismert csellel. A hős nők monda-beli népes csoportját gyarapítják a göcseji mondaváltozatok, melyekben a babosdöbrétei uraság szent életű szolgálójáról, illetve egy közelebről meg nem nevezett asszonyról esik szó (Nagylengyel 1., 3.). Több szövegváltozatban pedig vagy nem tétetik említés a sárkányölő személyéről (Brassó 1–2., Halmágy, Krizba, Kaplony 3., Kocsord), vagy a bátor tette vállalkozó falusiak mint kollektív hősök szerepelnek a történetben (Alsórákos 2., Nagylengyel 2–3.).

A nép életét megkeserítő kártékony fenevadról azonban értelemszerűen minden folklórszövegben szó esik, hiszen az ő elpusztítása áll az epikus folklóralkotás centrumában. A szörnyeteg pontos megjelölését illetően azonban a mondaszövegek korántsem egységesek: leginkább sárkányt (Szilágysomlyó 1–2., Brassó 2., Krizba, Halmágy, Kocsord, Nagylengyel 2–3.), sárkánykígyót (Alsórákos 1–2., Kiskunhalas), valamint nagy kígyót, óriás méretű kígyót (Alsórákos 3–4., Brassó 1., Kaplony 1–4., Bodrogszentmária, Bükkaranyos, Sajóháza, Nagylengyel 1.) emlegetnek. A Petri Mór által közölt mesei színezetű szilágysomlyói változatban a sötét erők mondai princípiumaként a tündérmesékből ismert „hétfejű sárkány” szerepel (Szilágysomlyó 2.), míg a kocsordi mondában sárkányként az

Ecsedi-láp és a Szernye-mocsár környékén *zomok* néven is emlegetett egyfejű, kígyószerű szörnyeteg tűnik fel.²⁹ Társtalan helyi variáns a kaplonyi *Kígyósi-ér* névmagyarázó mondája, melyben következetesen két hatalmas kígyót emlegettek az adatközlők.

A fenevadtól elszenvedett károk fajtái a mondákban ugyancsak meglehetősen széles skálán mozognak. Többnyire különféle négylábú haszonállatok (juhok, lovak, tehenek, hízott ökrök, disznók, kismalacok) pusztulnak el áldozati járandóságként vagy a sárkány garázdálkodása következtében. Számos monda szól arról, hogy a sárkány az embereket is pusztította (Alsórákos 3., Halmágy, Kocsord, Bodrogszentmária, Bükkaranyos), kivált az elkódorgó gyerekeket kellett féltetni tőle (Szilágysomlyó 1., Brassó 1.). A Petri Mór-féle szilágysomlyói és az egyik kaplonyi szövegváltozat szerint a sárkány megölésére induló katonákkal is végzett, és rettegett réme volt az egész környező vidéknek. Tündérmesei árnyalatú (lásd: ATU 300) az a Brassó vidéki, valamint nagylengyeli folklórszöveg, amely a szörnyetegnek áldozati adományul rendszeresen kiszolgáltatót szűz lányok és fiatalasszonyok narratív motívumát is magában foglalja.

E mondatípus központi motívuma a sárkány elpusztításának a módja, az oltatlan mész „rejtekhelyét” illetően azonban ugyancsak mutatkoznak eltérések. A folklórszövegekben többnyire tehén, borjú, hízott ökör (Alsórákos 2., 4., Brassó 1–2., Halmágy, Kocsord, Bükkaranyos), valamint bárány (Alsórákos 1., Kaplony 1–4., Sajóháza) tűnik fel ilyen szerepkörben, de szórványosan szó esik malacról (Szilágysomlyó 1., Bodrogszentmária), nyúlról (Szilágysomlyó 1., Krizba), valamint közelebből meg nem jelölt vadállatokról, illetve kisebb állatokról (Szilágysomlyó 2., Kiskunhalas) is. A mondatípuson belül markáns táji változatot képviselnek a göcseji folklórszövegek, ugyanis azokban nem valamely állat bőrébe, gyomrába, hanem frissen sütött cipókba és zsömlékbe rejtett oltatlan mészről esik szó (Nagylengyel 1–3.). A monda végkifejlete szempontjából logikus narratív motívum, hogy a szövegek egy részében a csalétek részét képezi az élelem mellé egy dézsában/cseberben/sajtárban odatett víz is (Bükkaranyos, Nagylengyel 1., 3.). Lényegében ugyanezt a megoldást képviseli a sajóházi monda is, mely szerint direkt egy forrás mellé teszik a szörnyetegnek szánt csalétket. Közvetve az alsórákosi, a halmágyi, valamint a szilágysomlyói mondaszövegek is utalnak a két folklórelem szoros összefüggésére, hiszen azokban a sárkány végül is a szomszédos folyó (Olt, illetve Kraszna) vizétől pusztul el.

A sárkányölő hős megérdemelt jutalmának motívumát a folklórszövegeknek alig fele tartalmazza. A nemesi címermondák, alapítási mondák értelemszerűen igen (Alsórákos 1., 3–4.; Szilágysomlyó 1–2.), többnyire összekapcsolva a birtokadományt és a kígyós/sárkányfogás címer eredetét. Birtokadományról ezen kívül mindössze az egyik göcseji (Nagylengyel 1.) mondában esik szó: ott száz hold föld illeti meg hőstettéért a lelemé-

²⁹ A *zomok*hoz fűződő néprajzi hagyományokról részletesen: ERDÉSZ, 1984, 98–112.

nyes szolgálot. A kaplonyi mondákban (Kaplony 1–2., 4.) busás pénzösszeg a jutalma a sikerrel járó helyi pásztoroknak, míg a halálra ítélt katona (Bükkaranyos) az óriáskígyó elpusztításának következtében menekül meg az akasztófától, és válik újra szabaddá.

A mondák egy részében a helyszín is meghatározott szereppel bír. Az esetenként beszédes helynevek formájában szublimálódott hagyományok mindannyiszor a szörnyeteg lakhelyére, búvóhelyére utalnak. Ilyen földrajzi név a szilágysomlyói Sárkánylyuk és a Púpos-hegy (mely alá temetik), a babosdöbrétei Sárkányrét (Nagylengyel 3.), továbbá a kaplonyi Kígyósi-ér (Kaplony 1–4.). Brassói hagyomány szerint a Cenk-hegy sziklahasadéka, Darmo István szerint pedig a karsztos Pelsőci-hegy volt a szörnyeteg tanyája (Brassó 1., Sajóháza). A göcseji mondák erdőt, illetve egy odvas fűzfát említenek (Nagylengyel 1–2.). A Kígyósi-érhez hasonlóan viszonylag gyakori az arra történő utalás, hogy a sárkány tavakban, holtágakban tanyázik előszeretettel: Alsórákoson a várkastély vizesárkában (Alsórákos 1–2.), illetve az Olt-szorosban a két Tepő közötti részen (Alsórákos 4.), a bodrogszentmáriaiak szerint a Latorca holtágában, a kocsordiak szerint az Ecsedi-lápban, és a község határában található tóban a kiskunhalasi és a halmágyi mondák tanúsága szerint is. Faragó József halmágyi adatközlője úgy vélte, hogy a közeli Sárkány falu neve is e hagyományokból ered.

Ez tehát az, ami a tárgyalt mondatípus hagyományvilágának alaprétegéhez tartozik. Esetenként azonban a folklórszövegek tanúsága szerint egyéb epizodikus részletek, narratív motívumok is részét képezhetik. A Kussajos Pál által versbe foglalt szilágysomlyói mondának az is hangsúlyos eleme, hogy a sárkány fegyver által sebezhetetlen, és ezért volt szükség az oltatlan meszes cselre. A már többször említett másik szilágysomlyói változat (Szilágysomlyó 2.) népmesei árnyalatát erősíti az is, hogy a Báthoriak őse egy tündérlány kezéért vállalkozik a sárkánnyal megvívandó küzdelemre, s noha megölni eleinte ő sem tudja, a fenevad állkapcsából kitört három sárkányfog válik fő attribútumává a Báthori-címernek. A bükkaranyosi monda társtalan motívuma az, miszerint a sárkány az ottani templom alatt él, és a templom épülete összeroskad, amikor a vadállat kimászik alóla. A kaplonyi mondák szerves része, hogy a két szörnyeteg garázdálkodását hírül véve a király, illetve Károlyi Sándor gróf doboltatja ki, hogy a kígyók elpusztítására bátor vállalkozókat keres, s utóbb a pásztorok megérdemelt jutalmukat is tőlük nyerik el. A monda szerint a földesúr által adott jutalom egy részéből épül a nagylengyeli templom (Nagylengyel 1.), mely utóbbi hagyományt az hitelesíti, hogy az egyház tornyának keresztjén megmintázására került az alapító által elpusztított kígyó.

Abban az időben, amikor még természettudósok is hittek a sárkányok létezésében, vagyis a 17. században, sőt, esetenként még a 18. század elején³⁰ is (ABEL, 1923, 5–21., 1939, 150–200.; TASNÁDI KUBACSKA, 1939, 35–

³⁰ „A legcsodálatosabb a dologban az, hogy még a XVII. században is akadnak szakemberek, akik nemcsak hisznek a sárkány-mesékben, hanem az akadémiák kiadványaiban nagy

83., 1957, 96–99.; THENIUS – VÁVRA, 1996, 23–29.), amikor Hain, Vette és Vollgnad publikálták nagy visszhangot kiváltó, a paleontológia történetében máig az úttörő munkák között számon tartott dolgozataikat a Kárpátok (Felvidék, Erdély) „sárkánycsontjairól”, valójában barlangimedve- és mamutmaradványairól (ABEL, 1923, 15–16., 1939, 183–184.; TASNÁDI KUBACSKA, 1928, 32–41., 1938, 1939, 75–83., 1957, 78–79., 88–92., 97–98.; STIRLING, 1983, 484., 493.), a sárkányoknak két fajtáját különböztették meg. Mégpedig – Miskolczi Gáspár fent idézett művéből vett szavaival – az alábbiakat:

Az igazán való Sárkányoknak pedig két kiváltképen való nemei vannak. Az egyik rendbéliék, nagy vékony hártýából formáltatott szárnyasok, kiknek hatokon két szárnyok, nem tollakból, hanem hoszszú tetemes lienákra vontt merő hártýából álló vagyon, majd minémű a' halak szárnyai. Másik rendbélieknek pedig semmi szárnyok nints; mindazonáltal mind a' kétfélék nem egyebek, hanem tsak igen vén és meg-nevekedett kigyók [...] (MISKOLCZI, 1769, 637.).³¹

Erdész Sándor a magyar néphagyományban előforduló kigyókat és sárkányokat tipizálva az előzőeknek három (1. A közönséges kigyó; 2. A fehér kigyó; 2a. A házi kigyó; 2b. A fehér kigyó; 2c. A kigyókirály; 3. A sárkánykigyó; 3a. A zomok; 3b. A sárkánykigyó), az utóbbiaknak pedig négy (1. A zomok; 2. A sárkánykigyó; 3. A többfejű sárkány; 4. Az ember alakú sárkány) főbb csoportjait állapította meg (ERDÉSZ, 1984, 20–21., 1998).

Az alsórákosi természetfeletti lény Erdész 3b. kigyó-, illetve 2. sárkánytípusának felel meg, azaz sárkánykigyó.³² Kiderül ez a településről ismert négy mondaváltozatból, amelyekben kétszer *sárkánykigyót*, egyszer *kigyót*,

---

komolyan közzéteszik ostobaságaikat, és osztatlan sikert aratnak velük. [...] Bél Mátyás is hitt a sárkányokban. [Egy helyen azt írta róluk: 'A szokatlan alakú és méretű csontok semmiféle állat csontjával nem vethetők egybe, hiába kísérelnék meg akár a legkiválóbb anatómusok']” (TASNÁDI KUBACSKA, 1939, 46., 70.).

³¹ Idézi például: GAÁL, 1936, 342. Miskolczi Gáspár az *Egy jeles vad-kertben* az elefántok kapcsán több helyen is írt a sárkányokról, például: a sárkányok az elefántok füleibe csimpaszkodnak, és a vérüket kiszívják, mert az elefántvér „hevesítő”. A sárkányok az elefántvértől gyakran megrészegednek, tőle meg is hasasodnak (MISKOLCZI, 1769, 37.). A sárkányok és az elefántok harcát fél évszázaddal korábban (1653-ban) az első magyar nyelvű tudománytárban Apáczai Csere János is megemlítette: „A sárkányokkal (mivel ezek az ő [az elefánt] vérét szomjúhozzák) szüntelen való ellenkezése vagyon, mellyeket vagy az orrával öl meg, vagy a lábaival tapod el” (APÁCZAI CSERE, 1977, 28.). A sárkányok és az elefántok viaskodásáról már jóval korábban is értekeztek: a természetfeletti lényt Plinius Caius P. Secundus Maior a Kr. u. az 1. században megalkotott *Naturalis historia* című művében „20 rőf hosszúnak mondja s leírja harczát az elefánttal” (VASÁRNAPI UJSÁG, 1859, 606.).

³² „A sárkánykigyó átmenetet képez a kigyó és a sárkány között. A magyar néphit a sárkánykigyót kigyóból kifejlődött szörnynek tartja. [...] A sárkánykigyó – legalábbis alakjára nézve – átmenet, mivel a néphit a valódi kigyó és a képzelt sárkány vonásaiból gyúrta össze.” (ERDÉSZ, 1984, 21., 114.). „Összefoglalva: a néphit a sárkánykigyót egyfejű, rendkívülien hosszú farkú, vastag testű, szárnyas kigyónak tartja.” (ERDÉSZ, 1998, 257.)

egyszer pedig *nagy kígyót* említettek az adatközlők. Ezt bizonyítják a fennmaradt és az alábbiakban bemutatott ábrázolások is.

5. kép A bethleni Bethlen család címere. (Lukinich, 1927, oldalszámozás nélkül)

A bethleni gróf Bethlenek évszázadokon át használt címere: koronás kígyó, szájában a hatalom másik királyi jelképével, az országalmával (5. kép). Ez „Mint igénylik, e család királyi vérből származásának lenne ismertető jele [...]”. A népmonda e kígyóban egy óriás kígyót lát, mely Erdély valamely vidékét sok éveken át rettegteté, gyermekeket, borjut rendre nyelegetvén. Elpusztítására sok mindent elpróbáltak, mignem a Bethlen család egyik ős apja egy óriás alma alakot készített, azt a kígyó barlangja közelében kilánczoltatja; s egyszer az éhes kígyó mint megjelenik, meglátta az almát, elnyeli, s meglévén fogva, azt Bethlen meggyilkolá. E jeles tettért kapta volna a kígyós czimert” (KÖVÁRY, 1857, 151.).³³

„A heraldikai állatábrázolásokhoz számos esetben mondai hagyomány is fűződött, melyek totemisztikus emlékeket is őriztek, állatösökre utalnak. Később [VEREBÉLYI, 1985, 4. szerint a 15–16. században] azonban a totemisztikus ihletés

helyére az a szándék lépett, hogy a címerszerzés alapjául szolgáló eseményt örökítsék meg” – állapította meg Fügedi Márta (FÜGEDI, 1998, 9.). Lukinich Imre kutatásaiból tudjuk, hogy a bethleni gróf Bethlenek a 14. századtól már biztosan a megszerzés okára utaló motívumot tartalmazó, fent említett címet használták. A családról szóló könyvében a 14–19. századi időszakból számos ábrát közöl. Az ezeken látható, a legkülönbözőbb helyeken (például kastélyokon, templomokon, síremlékeken, pecséteken, használati tárgyakon, nyomtatványokon stb.) szereplő címereken szinte kivétel nélkül a koronás, szájában országalmát tartó kígyó látható, csak elvétve, néhány esetben hiányzik a korona, vagy az országalma (LUKINICH, 1927).

A „fejében a' Magyar szent Koronát, a' szájában pedig ahoz való Keresztes Arany almát, mint Királyi-eredetnek tsalhatatlan bizonyágát viselő, fel-felé tekergősön igyekező Koronás Kígyó czimer” (ZILAHY SEBES, 1718, 4.) Alsórákoson is több tárgyon megőrződött: a református egyház 2,14 literes, bornak való ónkannáján (gróf Bethlen Sámuel adománya, 1699); a Bethlen Sámuel által 1700-ban a várkastély bejárata fölé emeltetett torony

³³ A „népmonda után” közölt magyarázatot rövidebben már korábban is publikálta (KÖVÁRY, 1854, 40.), ez utóbbit vette át például Nagy Iván (NAGY, 1857, 74.).

homlokzatán elhelyezett faragott kövön (6. kép)³⁴ és az egyik helyi malom feliratos kövén (1792), amely egykor a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumba került (ORBÁN, 1868, I, 202.; LUKINICH, 1927, 400., 401., 518.; IMREH, 1968, 56., 160.).

6. kép A Bethlen-címer az alsórákosi várkastély kaputornyán, a bejárat felett.
(Magyar Zoltán felvétele, 2009)

Már Orbán Balázs is fontosnak tartotta megemlíteni, hogy Alsórákoson „alig láthatni mást, mint cseréppel fedett közházat” (ORBÁN, 1868, I, 202.). Ezek a házak (és a kerítések, gazdasági épületek többsége is) majdnem kizárólag helyi kőből (*darázs-kő*: hólyagos bazalt; *cserénykő*: bazalttufa; *pala*: dacittufa stb.) a 19. század elejétől épültek, és szász hatást mutatnak (BÁNYAI, 1929, 8.; IMREH, 1968, 2., 27–28., 55., 1981, 303., 304., 306., 309.).

³⁴ A felirat magyar nyelven: „Gróf Bethlen Sámuel, Küllő vármegye főispánja és Maros székely szék főkapitánya. 1700.” (IMREH, 1968, 56.)

A szász hatás például a lakóházak homlokzatán elhelyezett vakolatdíszek gyakori alkalmazásában nyilvánul meg.

7. kép Sárkánykígyó-ábrázolás egy alsórákosi ház homlokzatán.
(Hála József felvétele, 1984)

E vakolatdíszek között a legutóbbi időkig fennmaradt két sárkánykígyó-ábrázolás is (7–8. kép). Ha nem ismer-nénk az oltatlan mésszel elpusztított sárkány mondáját és a Bethlen-címer helyben is meglévő ábrázolásait, csábító lenne feltételezni, hogy ezek rokonságban lehetnek az Erdély más területeiről és az Alföldről leírt kígyó- és sárkányábrázolásokkal, amelyeknek valamikor házörző, rontást és természeti csapást elhárító, illetve szerencsét hozó szerepük volt (PÁLL, 1989, 339–340., 345.; FÜGEDI, 1993, 134.).

A monda ismeretében elképzelhetetlennek tartjuk, hogy a falubelieket zsaroló sárkánykígyót a fenti célból jelenítették volna meg a házoromzaton. Ezek bizonyára a várkastélyban, illetve a várkastélyon lévő ábrázolásokról kerültek a jobbágy-, illetve parasztházakra, ugyanúgy, mint egy már nem létező stukkó másolata, népi változata: a „gyümölcskosarat tartó

8. kép Sárkánykígyó-ábrázolás egy alsórákosi ház homlokzatán.
(Magyar Zoltán felvétele, 2009)

kis puttó ma is látható néhány alsórákosi ház homlokzatán, kissé egyszerűsödött formában, de érzékletesen bizonyítva a főúri kastély díszének a népi építészetre való hatását” (FEHÉR, 2005, 52.).

S hogy miért kerültek a sárkánykígyó-ábrázolások a jobbágy-, illetve parasztházak homlokzatára? Több helybeli véleménye szerint ezek a *kígyós házak* (9. kép), amelyekből régebben több is volt, „a várhoz tartoztak”, olyanok laktak bennük, akik ott dolgoztak.³⁵

9. kép Az egyik „kígyós ház” Alsórákoson. (Hála József felvétele, 1984)

Felmerülhet az a feltételezés is, hogy ezek az ábrázolások mintegy a helyi monda „illusztrációi”. Gyengíti ezt a feltételezést, hogy a *kondorodott* (tekeredett) farkú, koronás kígyó ezeken nem juhot (tehenet, borjút stb.) kap be, mint a mondában (és nem is országalmát, mint a Bethlen-címeren), hanem valamilyen szárnyas állatot (baromfit?, madarat?). Gondolhatnánk arra, hogy a mondának lehetett egy olyan helyi változata is, amelyben az oltatlan meszet valami szárnyas állatba tették. Ez ellen szól (bár nem zárja ki), hogy a többi, másutt feljegyzett variáns egyikében sem szerepelnek ilyen állatok (hanem, mint a mellékelt táblázat mutatja: malac, nyúl, borjú, bárány stb.).

³⁵ Sütő Levente gyűjtése, 1992.

A naiv alsórákosi szárnyas-ábrázolások jelentését egyelőre nem tudjuk megmagyarázni. Mint ahogy arra sincs válaszunk, miért került a nem túl távoli, a Kis-Homoród mentén fekvő Székelyzsombor egyik házának homlokzatára is a tekeredett farkú, egy szárnyast éppen bekapni készülő, koronás kígyó, amelyet a szász hatást mutató, vakolatdíszekkel (ma is) gazdagon ékesített lakóépületek egyikén Malonyay Dezső a 20. század elején „a

10. kép A Bethlen-címer egy székelyzsombori ház homlokzatán. (Malonyay, 1909, 182.)

romlott német renaissance és torzítottan barokk ornamentek” között talált (MALONYAY, 1909, 174., 182.; 10. kép).³⁶ A település egy részének a birtokosai a 15–17. században a Sükösdök voltak (IMREH, 1968, 6.; DÁVID, 1981, 327.; BINDER, 1982, 77–78.), de az őket Alsórákoson követő tulajdonos és annak örökösei (Budai Péter, a Bethlen család tagjai) székelyzsombori jelenlétéről nem szólnak az általunk ismert források.

E tanulmány egy nemzetközileg ismert, az európai folklórban elterjedt és a magyar néphagyományban változatos formában fennmaradt mondatípus

bemutatására tett kísérletet. Elemzésünkben áttekintettük a népköltészeti hagyománykomplexum történeti, kultúrtörténeti és műfaji hátterét, tipológiai rétegeit, külön is kitérve arra, hogy meghonosodására és fennmaradására milyen hatást gyakoroltak mindazon lokális sajátosságok, melyek a dél-erdélyi Alsórákoson, a Bethlen-várkastély szomszédságában kivált erősen érvényesültek.

³⁶ A sárkánykígyó-ábrázolás azóta elpusztult, az 1992. évi gyűjtőút alkalmával már csak a nyomát találtuk meg.

<i>A monda</i>	<i>A sárkányölő hős</i>	<i>A fenevad</i>	<i>A kártétel módja</i>	<i>A mész helye</i>	<i>A jutalom</i>	<i>Földrajzi helyek</i>	<i>Egyéb</i>
Alsórákos 1.	Bethlen-ős mint kocsis	Sárkánykígyó	Minden nap egy juhot eszik	Juh	Teleki gróf fele grófsága és címer	A várkastély vizesárka	–
Alsórákos 2.	Az alsórákosiak	Sárkánykígyó	Hízott ökröt kell adni neki állandóan	Tehén/ hízott ökör	–	A várkastély vizesárka	–
Alsórákos 3.	Bethlehem Samu	Kígyó	Az embereket is pusztítja	Az élelmébe teszik	Címer	–	–
Alsórákos 4.	Bethlen gróf	Nagy kígyó	–	Borjú	Címer, hírnév	Az Olt-szorosban a két Tepő között	–
Szilágysomlyó 1.	Bátor nevű legény (a Báthoriak öse)	Sárkány	Állatokat, sőt még embereket is megevett	Malac, nyulak, egyéb egyéb állatok	Birtok, címer	Sárkánylyuk, Púpos-hegy (alá temetik)	Fegyver nem járta a bőrét
Szilágysomlyó 2.	Bátor nevű legény (a Báthoriak öse)	Hétféjű sárkány	Réme az egész vidéknek, a katonákat is megöli	Vadállatok bőre	Birtok, címer	Sárkánylyuk	Egy tündérlány kezéért vállalkozik a küzdelemre, a sárkány álkapcsából három fogat levág
Brassó 1.	–	Óriáskígyó	Állatokat nyel el, a gyerekeket is fenyegeti	Borjú	–	Cenk-hegy	–

<i>A monda</i>	<i>A sárkányölő hős</i>	<i>A fenevad</i>	<i>A kártétel módja</i>	<i>A mész helye</i>	<i>A jutalom</i>	<i>Földrajzi helyek</i>	<i>Egyéb</i>
Brassó 2.	–	Sárkány	Szüzeket kell áldozni neki	Borjú	–	(Brassó vidéke)	–
Krizba	–	Sárkány	–	Nyúl	–	–	–
Halmágy	–	Sárkány	Embereket is öl	Borjú	–	Tó a sárkányi határban	Sárkány falu nevének eredete
Kaplony 1.	Öreg juhász	Két hatalmas kígyó	Tehenek, lovak, bárányok elpusztítása	Két bárány	Hatalmas pénzjutalom	Kígyósi-ér	A király doboltatja ki a feladatot
Kaplony 2.	Pásztorlegény	Két kígyó	–	Bárány	Busás pénzjutalom	Kígyósi-ér	A király jutalmaz
Kaplony 3.	–	Két hatalmas kígyó	Élelmet kell vinni nekik, ha nem visznek, lerombolják a falut, a vitézeket megölik	Bárányok	–	Kígyósi-ér	–
Kaplony 4.	Öreg magyar juhász	Két hatalmas kígyó	Tinók, kancák, emberek elpusztítása	Két bárány	Busás pénzjutalom	Kígyósi-ér (Ecsedi-láp)	Károlyi Sándor gróf hirdeti ki a feladatot és ő is jutalmaz
Kocsord	–	Sárkány (egyfejjű zomok)	Jóságok, emberek elpusztítása	Borjú	–	Ecsedi-láp	–
Bodrogszentmária	Pásztorok	Hatalmas kígyó	Kismalacok elpusztítása	Malac	–	A Latorca holtága	–
Bükkaranyos	Egy halálra ítélt katona	Óriási kígyó	Tehenek, emberek elpusztítása	Marhabőr, dézsa víz	Nem akasztják fel	–	A templom alatt él, amikor kijön alóla, a templom összeroskad

<i>A monda</i>	<i>A sárkányölő hős</i>	<i>A fenevad</i>	<i>A kártétel módja</i>	<i>A mész helye</i>	<i>A jutalom</i>	<i>Földrajzi helyek</i>	<i>Egyéb</i>
Sajóháza	Az adatközlő apja és nagybátyja	Nagy kígyó	Bárányok vesznek el	Bárány, forrás mellé teszik ki	–	Pelsőci-hegy	–
Kiskunhalas	Egy Keresztúri nevű ember	Sárkánykígyó	Rettegésben tartja a környékbelleket	Válamely kisebb állat	–	Tó az Inokai- réten	–
Nagy lengyel 1. (Pálfi szeg)	A babosdöbrétei uraság szent életű szolgátlánya	Nagy kígyó	Birkák, disznók elpusztítása	Zsömlék, cseberben víz	100 hold föld	Odvas füzfa	A jutalomból épül a nagy lengyeli templom, keresztjén is rajta van a kígyó képe
Nagy lengyel 2.	A falusiak	Sárkány	Szüzek, fiatal asszonyok áldozati adományul	Frissen sült cipók	–	Erdő	–
Nagy lengyel 3. (Babosdöbréte)	Egy asszony tanácsa, hogy amikor felpuffad a sárkány, a falusiak ütik agyon	Sárkány	–	Zsömle, sajtarban víz	–	Sárkányrét	–

IRODALOM

- AARNE, Antti – THOMPSON, Stith
 1961 *The Types of the Folk-Tale*. Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia. (Folklore Fellows Communications 184.)
- ABEL, Othenio
 1923 *Die Vorweltlichen Tiere in Märchen, Sage und Aberglaube*. Karlsruhe in Baden, Verlegt bei G. Braun.
 1939 *Vorzetliche Tierreste im Deutschen Mythos, Brauchtum und Volksglauben*. Jena, Verlag von Gustav Fischer.
- APÁCZAI CSERE János
 1977 *Magyar Encyclopaedia*. (Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a magyarázó jegyzeteket írta: SZIGETI József.) Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA IRÁSBAN ÉS KÉPBN
 1901 *Az Osztrák–Magyar Monarchia irásiban és képben XX*. Budapest, Magyar Királyi Allamnyomda.
- BALOGH Lajos – ÖRDÖG Ferenc (szerk.)
 1982 *Veszprém megye földrajzi nevei I*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- BÁNYAI János
 1929 Alsórákos és környéke. *Erdélyi Turista*, I, 2, 7–8.
- BERZE NAGY János
 1940 *Baranyai magyar néphagyományok I–III*. Pécs, Baranya Vármegye Községe.
 1957 *Magyar népmesetípusok I–II*. Pécs.
- BINDER Pál
 1982 *Közös múltunk. Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- DANKÓ Imre
 1973 Egy történeti mondánk vándorlása. *Ethnographia*, LXXXIV, 325–331.
- DÁVID László
 1981 *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- DÖMÖTÖR Ákos
 1988 *Magyar Népmesekatalógus 2. A magyar tündérmesék típusai*. (Összeállította és a bevezetőt írta: Dömötör Ákos.) Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete.
- DUKOVA, Ute
 1970 Das Bild des Drachen im bulgarischen Märchen. *Fabula*, 11, 209–252.

- ÉLESZTŐS László (főszerk.)
1994 *Magyar nagylexikon*. III. BAH–BIJ. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ERDÉSZ Sándor
1965 *Báthori Gábor a néphagyományban*. Nyíregyháza. (Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 1.)
1984 *Kigyókultusz a magyar néphagyományban*. Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék. (Studia folkloristica et ethnographica 12.)
1998 A sárkány alakja a magyar néphagyományban. In: FÜVESSY Anikó (szerk.): *Állatábrázolás a magyar néphagyományban*. 253–265. Debrecen, Ethnica Kiadó.
1995 Báthori Gábor a történeti mondákban. *Néprajz és Nyelvtudomány*, XXXVI, 23–26.
- ÉRSZEGI Géza (szerk.)
2001 *Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból*. I. Budapest, Osiris Kiadó.
- FEHÉR János
2005 Az alsórákosi Bethlen-kastély. *Korunk*, XVI, 12, 43–59.
- FÜGEDI Márta
1993 *Állatábrázolások a magyar népművészetben*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum. (Officina Musei 1.)
1998 Előképek, jelképek és életképek. Adatok az állatábrázolások kultúrtörténetéhez. In: FÜVESSY Anikó (szerk.): *Állatábrázolás a magyar néphagyományban*. 7–16. Debrecen, Ethnica Kiadó.
- FÜVESSY Anikó (szerk.)
1998 *Állatábrázolás a magyar néphagyományban*. Debrecen, Ethnica Kiadó.
- GAÁL István
1936 *Amit rosszul tudunk. Természettudományi koholmányok és balítéletek*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- HARTLAND, Edwin Sidney
1896 *The Legend of Perseus*. London, David Nutt.
- HARY Márton
1928 A Báthory-család regéje. *Cimbora*, 9, 30.
- HELLER Bernát
1916 A Csanád-monda főeleme. *Ethnographia*, XXVII, 161–169.
- IMREH Barna
1968 Alsórákos története (Kézirat). *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma*. 16383.
1981 Alsórákos földtani képe, ásványi kincsei, turisztikai nevezetességei. *Aluta*, XII–XIII, 299–328.
- IPOLYI Arnold
1854 *Magyar Mythologia*. Pest, Heckenast Gusztáv.
- IVANOV, Vjacseszlav
1984 *Nyelv, mítosz, kultúra*. (Válogatta, szerkesztette és az utószót írta Hoppál Mihály.) Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

KISS Gábor

1987 *Erdélyi várak, várkastélyok*. Budapest, Medicina Kiadó.

KÖVÁRY László

1852 *Erdély régiségei*. Pest, Tilsch János Kolozsvártt.

1854 *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvár.

1857 *Száz történeti rege*. Kolozsvár, Stein János Könyvkereskedése.

1892 *Erdély régiségei és történelmi emlékei*. Kolozsvár, Stein Judit M. kir. Egyetemi Könyvkereskedése.

KUSSAJOS Pál

1886 Az utolsó sárkány. Néprege. *Szilágy-Somlyó*, 13, 3–4.

LUKINICH Imre

1927 *A bethleni gróf Bethlen család története*. Budapest, Athenaeum.

MAGYAR Zoltán

1998 Szent György középkori tisztelete Magyarországon. *Századok*, 132, 161–182.

2001 *Torna megyei népmondák*. Budapest, Osiris Kiadó. (Magyar Népköltészet Tára I.)

2005a *Népmondák a Kis-Küküllő mentén*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.

2005b A magyar történeti mondák katalogizálásnak kérdései. In: VARGYAS Gábor (szerk.): *Ethno-lore*. Az MTA Néprajztudományi Intézet Évkönyve XXII. 345–386. Budapest, Akadémiai Kiadó.

2006 *Szent György a magyar kultúrtörténetben*. A Kárpát-medence Szent György-hagyományainak néprajzi és művelődéstörténeti rétege. Budapest, Kairosz Kiadó.

2007a *A Szilágytság mondahagyománya*. Budapest, Balassi Kiadó. (Magyar Népköltészet Tára VII.)

2007b Adottságok és lehetőségek a történeti mondák rendszerezésében. In: VARGYAS Gábor – BERTA Péter (szerk.): *Ethno-lore*. Az MTA Néprajztudományi Intézet Évkönyve XXIV. 51–88. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete.

2009a *A Rétiember. Bodrogi népi elbeszélések*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kiadó.

2009b *Motif-Index of Legends of Early Hungarian Saints*. Herne, Gabriele Schäfer Verlag.

2010 *Az Árpád-kori szentek legendái. Motívum-index*. Budapest, Kairosz Kiadó.

2011a *Erdélyi népmondák*. I–II. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.

2011b *Népmondák a két Homoród mentén*. Barót, Tortoma Kiadó.

2011c *Bebekjuhász kincse. Népmondák Rozsnyó vidékén*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kiadó.

MAGYAR Zoltán – VARGA Norbert

2006 *Három szem klockoska. Egy gömöri pásztor hiedelemvilága és történetei*. Budapest, Európai Folklór Intézet – Gondolat Kiadó.

- MALONYAY Dezső
1909 *A magyar nép művészete II. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete*. Budapest, Franklin Társulat.
- MATUSIAK, Simon,
1898 A lengyel nép élete. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*. XVI. 248–373. Budapest, Magyar Királyi Államnyomda.
- MEDNYÁNSZKY Alajos
1829 *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarn Vorzeit*. Pesth, Konrad Adolph Hartleben.
1832–1834 *Elbeszélések, regék 's legendák a magyar előkorból*. I–II. Pest, Hartleben Konrád Adolf.
- MIKSZÁTH Kálmán
1890 *Magyarország lovagvárai regékben*. Budapest.
- MISKOLCZI Gáspár
1769 *Egy jeles vad-kert...* H. n.
- NAGY Iván
1857 *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I. Pest, Friebeisz István.
- NAGY Sándor, K.
1884–1885 *Bihar-Ország I–III*. Nagyvárad.
- Ó SÚILLEABHÁIN, Séán – CHRISTIANSEN, Reidar Th.
1963 *The Types of the Irish Folklor*. Folktale. Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia. (Folklore Fellows Communications 188.)
- ORBÁN Balázs
1868–1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. I–VI. Pest–Budapest, Ráth Mór bizománya.
- PÁLL István
1989 Ember- és állatábrázolás a magyar népi építészetben. *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve XXIV–XXVI*. (1981–1983) 339–351.
- PESTY Frigyes
1864 Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864-ből. In: *Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára*. Fol. Hung. 1114.
1888 *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben*. I. Budapest, Históriaantik Könyvkiadó.
- PETRI Mór
1901–1904 *Szilágy vármegye monographiája*. I–VI. Zilah.
- RÓHEIM Géza
1911 Sárkányok és sárkányölő hősök. *Ethnographia*, XXII, 129–142., 193–209.
- SIEMIŃSKI, L.
1975 *Podania i legendy polskie, ruskie i litewskie*. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawn.

- SNOPEK, Jerzy (szerk.)
1988 *Alvó lovagok. Lengyel regék és mondák.* (Válogatta, összeállította, az előszót és a jegyzeteket írta Jerzy Snopek.) Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- SOLYMOSSY Sándor
1931 Népmeséink sárkányalakja. *Ethnographia*, XLII, 113–132.
- ŠRAMKOVÁ, Marta – ŠIROVÁTKA, Oldřich
1982 *Brněnské kolo a drak. Pověsti z Brna.* Brno, Blok.
- STIRLING János
1983 Utószó. In: *Egy jeles vad-kert. Avagy az oktalan álatoknak históriája Miskolczi Gáspár által.* 479–502. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- SZENDREY Zsigmond
1922 Magyar népmonda-típusok és tipikus motívumok. *Ethnographia*, XXXII, 45–64.
- SZEPSI CSOMBOR Márton
1620 *Europica Varietas.* Kassa, Festus János.
- SZILÁGYSÁGI MAGYAROK
1999 *Szilágysági magyarok.* Bukarest – Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.
- SZOMBATHY Viktor
1979 *Száll a rege várról várra.* Bratislava, Madách Kiadó.
- TASNÁDI KUBACSKA András
1928 *Die Grundlagen der Literatur über Ungarns Vertebraten-Paläontologie.* Budapest, Königlich Ungarischen Universitäts-Druckerei.
1938 Az eperjesi kirurgus sárkányai. *Búvár*, IV, 1, 829–833.
1939 *A mondák állatvilága.* Budapest.
1957 Johannes Petersonius Hain. *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei*, V, 78–106.
- TÉGLÁS Gábor
1897 A „Jorgován-monda” két változata a Román-Zsíl és a Magyar-Cserna forrásvidékeiről. *Ethnographia*, VIII, 202–204.
- THENIUS, Erich – VÁVRA, Norbert
1996 *Fossilien im Volksglauben und im Alltag.* Frankfurt am Main, Verlag Waldemar Kramer.
- THOMPSON, Stith
1955–1958 *Motif-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval, Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends.* I–VI. Bloomington-Indiana, Indiana University Press.
- TIMAFFY László,
1993 *Tündérek, táltosok, boszorkányok. Kisalföldi népmondák.* Győr, Hazánk Kiadó.

- TOMPA Mihály
1870 *Tompa Mihály összes költeményei*. Pest, Méhner Vilmos.
- UDVARHELYI Bence
2009 A Bethlen család kastélyai a XVII. században. *Honismeret*, XXXVII, 4, 43–49.
- UTHER, Hans-Jörg
2004 *The Types of International Folk-tales. A Classification and Bibliography*. I–III. Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia. (Folklore Fellows Communications 284–286.)
- VASÁRNASI UJSÁG
1859 A hitregei (mythosi) állatok. *Vasárnapi Ujság*, VI, 48, 568–570.; 49, 579–580.; 50, 592–593.; 51, 605–607.
- VEREBÉLYI Kincső
1985 Címeres állatok. *Műzsák – Múzeumi Magazin*, XVI, 2, 3–5.
- VERESS Endre
1935 *Báthory István király*. Budapest.
- VINCZE Mariann
1994 Az alsórákosi várkastély. *Műemlékvédelem*, 2, 92–99.
- ZILAHY SEBES András
1718 *A' régi nagy Bethlen haznak uj homályba érkezett szövétneke, A' Néhai Méltóságos Groffbethleni Bethlen László uram [...] szomorú halálában*. Kolosváratt.

JÓZSEF HÁLA – ZOLTÁN MAGYAR

THE DRAGON KILLED WITH UNSLAKED LIME

A LEGEND IN THE FOLK TRADITIONS OF RACOȘ

The legend about a dragon killed with unslaked lime is an internationally widespread one. In Hungarian folklore it has been recorded in twelve settlements in twenty-two versions. The authors give an overview of its historical, cultural and literary background as well as its typological layers. They point out the local factors that contributed to its acclimatisation and preservation. These were particularly efficient in Alsórákos (Racoș) village, near the Bethlen Castle (Transylvania, Romania). The heroes of these legends in the Carpathian Basin are reviewed in the article. Comparisons are made with the versions known from Poland, Moravia and Spain. Finally the representations of dragons in Alsórákos are presented (e.g. in the coat-of-arms of the count Bethlen family above the castle's gate and on the front ornamentation of two peasant houses).